

BMP 1999: veel soorten om het even, maar watervogels in de plus

■ *Het Broedvogel Monitoring Project (BMP) van SOVON en het Centraal Bureau voor de Statistiek, waarmee de aantalsontwikkeling van algemene broedvogelsoorten wordt vastgelegd, ging in 1999 zijn zestiende jaar in. De zachte winter en de relatief hoge waterstanden in aanmerking nemend waren de verwachtingen hooggespannen: welke vogelsoorten zouden weten te profiteren? Nu, een jaar later, is voldoende telmateriaal verwerkt om een voorlopig verslag op te stellen. Het 'definitieve' verslag, dat aan de tellers wordt opgestuurd, verschijnt over enige tijd.*

Vergelijking 1998-99

De resultaten uit 1999 worden vergeleken met die uit 1998 aan de hand van de 662 in beide jaren onderzochte proefvlakken. Dit zijn er 60 meer dan in het voorgaande jaar. Opvallende aanwinsten werden geboekt via het Weidevogel Meetnet Friesland. Verder zijn in beide jaren zo'n 80 proefvlakken langs de route van de toekomstige Betuwe-spoorlijn onderzocht door SOVON-medewerkers om de (te verwachten) effecten van het spoor op de vogelbevolking vast te leggen. Zonder deze aanwinsten zou het aantal in beide jaren geïnventariseerde proefvlakken wat lager uitpakken dan in 1997-98. Maar we hebben na sluitingsdatum nog gegevens van tientallen proefvlakken ontvangen, die niet met de berekeningen zijn meegenomen. De verdeling van de proefvlakken over de verschillende BMP-onderdelen en over de verschillende landschapstypen wijkt niet sterk af van wat de laatste jaren gebruikelijk is. Uitzondering hierop vormen BMP Roofvogels en BMP Stadsvogels, waarvan het aantal proefvlakken bijna is verdubbeld. De geografische spreiding van de proefvlakken over Nederland, met uitzondering van de eerder genoemde aanwinsten, komt ook aardig overeen met 1997-98. Bekijken we

het totale aantal in 1999 geïnventariseerde proefvlakken (dus ook eenjarig geïnventariseerde), dan geeft het scorebord ruim 1100 aan. Dit aantal wijkt nauwelijks af van de totalen in 1997 en 1998. De hoge deelname in 1998-99 is opmerkelijk, omdat in deze jaren ook het Atlasproject voor broedvogels op volle toeren draaide. Aanvankelijk bestond enige vrees voor terugloop bij het BMP ten tijde van het Atlasproject. Hiervan is echter geen sprake!

Voor deelnemers aan het BMP Bijzondere Soorten (BMP-B) is het nuttig om te weten dat de in beide jaren onderzochte *facultatieve soorten* in de berekeningen zijn meegenomen.

Het weer in 1999

De naweeën van het extreem natte jaar 1998 sijpelden door tot in 1999. In het voorjaar stond het water in natuurgebieden en veel agrarische gebieden in het algemeen op een hoog peil, terwijl ook in bossen tot ver in april sprake was van plas-dras als gevolg van het neerslagoverschot.

Voor de inventariseerder waren de omstandigheden overwegend gunstig. De maand maart was erg zacht, nat en tegelijk ook zonnig. April pakte zeer zacht en zonnig uit en mei was warm, zonnig en droog. Juni was

LSB'ers, denk om kaartje telgebied

In het maartnummer van SOVON-Nieuws is uitgelegd dat het Landelijk Soortenonderzoek Broedvogels (LSB) een gebiedsgerichte opzet heeft gekregen. Naast het bekende LSB-Z formulier zouden we ook graag kaarten ontvangen van de onderzochte telgebieden. Heeft u een gebied onderzocht op een of meer zeldzame soorten, zet dan een kruisje op het formulier in kolom D telgebied en teken de grenzen van het gebied in op een kaart. Als u volgend jaar weer hetzelfde gebied gaan onderzoeken, dan is verwijzing naar de kaart van het vorige jaar voldoende. Losse meldingen van zeldzame broedvogels blijven ook welkom. Geef dergelijke waarnemingen op het formulier aan met een kruisje in kolom F. In dit geval is een gebiedskaart niet nodig. Houd ook de inleverdatum van 1 oktober in de gaten.

wisselvalliger, maar juli was bloedheet en droog.

Vermeldenswaard is voorts dat de winter van 1998/99 vrij zacht was. Vorst en sneeuw werden nauwelijks gerapporteerd. Kijken we wat verder terug, dan was ook de winter van 1997/98 (zeer) zacht, terwijl de twee voorgaande winters koud tot streng waren. We mogen aannemen dat veel wintergevoelige broedvogels hun in 1995-97 opgelopen winterverliezen in 1999 grotendeels te boven waren.

Aantal paren

In een top-tien lijstje zijn de aantallen paren gezet van de talrijkste soorten in de onderzochte proefvlakken. De Fitis liep, zoals gewoonlijk, met het hoogste aantal weg, gevolgd door de Merel en Grasmus (!). De plaats van de

Tabel 1. Aantal plots dat in 1998 en 1999 onderzocht werd, uitgesplitst naar BMP-onderdeel en landschapstype. Afkortingen: Bos=bos en park, Agr=grasland, akkerland en kleinschalig cultuurland, Nat=duin, heide, hoogveen, moeras, kwelder, Stad=stedelijk gebied.

Onderdeel	Landschapstype				Totaal
	Bos	Agr	Nat	Stad	
Alle soorten	85	201	179	4	469
Bijzondere soorten	23	66	39	2	130
Roofvogels	6	12	2	-	20
Stadsvogels	-	-	-	9	9
Weide- & akkervogels	-	34	-	-	34

Fitis (A.C. Zwaga)

SOVON helpt!

Heeft u problemen met de interpretatie van uw BMP-gegevens, leg ze voor aan SOVON BMP-medewerkers. Nieuwe BMP'ers wordt gevraagd in het eerste jaar van hun deelname om naast telformulieren ook de soortkaarten in te leveren. Op deze kaarten zijn alle waarnemingen verwerkt en zijn territoria onderscheiden en ingetekend. De kaarten geven inzicht in de resultaten en in de werkwijze van de BMP'er en worden door SOVON-medewerkers doorgenomen en van opbouwend commentaar voorzien. Dan worden de tellers om een reactie gevraagd en uiteindelijk wordt het aantal territoria vastgesteld. De ervaring heeft geleerd dat zowel de tellers als SOVON baat hebben bij deze werkwijze. De tellers weten waar ze aan toe zijn en SOVON waarborgt de standaardisatie van het BMP.

Merel past bij z'n positie als talrijkste broedvogelsoort van Nederland. De onverwacht hoge score van Grasmus- en weerspiegelt de populariteit als facultatieve soort in het BMP-B. De Grasmus is een soort die zich redelijk goed laat registreren, zodat het mogelijk is ze mee te nemen bij inventarisaties in grote gebieden. Als facultatieve soort werden 1593 paren meld. Nummer vier in het rijtje, de Winterkoning, is kennelijk goed hersteld van de enkele jaren eerder opgelopen winterschade. Het grote aantal Wilde Eenden is deels traditioneel, deels ook misschien bevorderd door de hoge waterstanden. Kievit en Scholekster staan op nummer 6 en 7. Van de Kievit is dat niet zo verbazingwekkend, maar van de Scholekster des te meer. Beide soorten scoren goed in BMP-A (Ile Soorten), maar ook in BMP- W (eide- en akkervogels) en als facultatieve soort in BMP-B. Scholekster-aantallen komen steeds meer uit proefvlakken op de kwelders in het Waddengebied. Op nummer 8 staat de Kleine Karekiet en op nummer 9 en 10 volgen Tjiftjaf en Koolmees. Maar waar blijven Roodborst, Spreeuw, Vink, Houtduif, Veldleeuwerik en Huismus, geheide top-tiensoorten zou je zeggen? Vink (2878 paren), Houtduif (2650), Roodborst (2516) en Veldleeuwerik (2362) hikken op de 11 t/m 16e plaats tegen de top aan. De Huismus met 1581 paren doet het nog redelijk, maar de Spreeuw is in geen velden of wegen

te bekennen (1299 paren, nummer 30 of daaromtrent). Voor de glorie-jaren van de Spreeuw moeten we terug naar de jaren zeventig van de vorige eeuw. Opmerkelijk hoog scoren verder Boom- en Graspieper (met 2575 resp. 2511 paren op nummer 13 en 15), Rietgors (1921) en Geelgors (1572). Voor de Boom- en Graspieper en Geelgors geldt hetzelfde als voor de Grasmus. Naar verhouding hoge scores haalden verder o. a. Rietzanger (1867), Roodborsttapuit (919), Fuut (911), Buizerd (583) en Putter (204, tot voor kort een BMP-zorgenkindje). Minder florissant zijn de aantallen van Grauwe Vliegenvanger (137), Ransuil (130), Spotvogel (126), Watersnip (99) en Fluitier (77). De aantallen in tabel 3 bieden meer inzicht.

Tabel 2. BMP top tien in 1999 (gebaseerd op in 1998 en 1999 onderzochte proefvlakken).

Soort	Aantal paren
Fitis	6281
Merel	4458
Grasmus	4448
Winterkoning	4152
Wilde Eend	4089
Kievit	3638
Scholekster	3200
Kleine Karekiet	3191
Tjiftjaf	3155
Koolmees	2975

Stijgen, dalen, stabiliseren

Bij het vergelijken van de in 1998 en 1999 getelde proefvlakken moeten we bedenken dat allerlei toevalligheden een rol kunnen spelen. In dit overzicht spreken we daarom alleen over toename of afname indien tenminste 10% meer of minder paren zijn geteld. Gaat het om veranderingen kleiner dan 10%, dan wordt de stand in beide jaren als 'stabiel' betiteld.

Veel soorten vertonen in alle onderscheiden landschapstypen een vergelijkbare ontwikkeling. Bij soorten waarbij dit niet het geval is, kunnen de verschillen verhelderend zijn. De Wulp bijvoorbeeld blijft in agrarisch gebied ongeveer gelijk, maar neemt in natuurlijk terrein (voornamelijk duin en heide) flink in aantal af. Dit blijkt te corresponderen met het broedsucces, dat in natuurlijk terrein (al jaren) laag is en in het agrarisch gebied variabel.

Stijgers

Watervogels deden het, waarschijnlijk door het natte weer, goed in 1999. Sprongen voorwaarts van 15 tot 40% zijn vastgesteld bij Slobeend, Kuifeend, Knobbelswaan, alle voornamelijk in natuurlijk terrein. Dodaars, Grauwe Gans, Wilde Eend, Winter- en Zomertaling, Waterhoen en Waterral boekten in vrijwel alle landschapstypen winst. Duidelijk negatieve ontwikkelingen werden bij watervogels niet vastgesteld. Deze positieve teneur is opmerkelijk, omdat veel soorten van 1997 op 1998 ook al fors toenamen. Bij sommige soorten kan tevens sprake zijn van herstel van geleden winterverliezen van enkele jaren eerder. Dit wintereffect kan ook meespelen bij soorten als Winterkoning, Roodborst, Zanglijster, Merel en Goudhaan.

De oplevende muizenstand heeft wellicht bijgedragen aan de toename van Ransuil en Bosuil; de Torenvalk wist echter niet te profiteren.

Sterke stijgers zijn verder Kauw (maar niet in natuurlijk terrein), Goudvink (niet in bos), Boompieper, Nachtegaal, Rietzanger en Rietgors (alle in agrarisch gebied), Zwarte Kraai, Merel en Gaai (alle in natuurlijk terrein) en de Snor. Bij sommige soorten sluit de stijging aan op een jarenlange toe-

Spreeuw (Ton Derks)

Tabel 3. Overzicht van territoria in BMP-plots die in 1998 en 1999 onderzocht werden. Per landschapstype (Lt) worden de aantallen territoria gegeven. Het procentuele verschil tussen beide jaren staat in vet.

N = Natuurlijk terrein, A = Agrarisch gebied, B = Bos, T = alle landschapstypen

	Lt	Terr. 1998	Terr. 1999	% +/-		Lt	Terr. 1998	Terr. 1999	% +/-		Lt	Terr. 1998	Terr. 1999	% +/-
Dodaars	T	232	301	30	Zwarte Specht	T	119	117	-2	Tjiftjaf	A	930	715	-23
Fuut	A	288	282	-2	Gr. Bonte Specht	A	85	83	-2		B	1501	1081	-28
	N	630	629	-0		B	388	408	5		N	1587	1221	-23
Knobbelzwaan	A	118	125	6		N	168	179	7		S	192	138	-28
	N	83	104	25	Kl. Bonte Specht	T	202	198	-2	Fitis	A	623	715	15
Grauwe Gans	A	594	690	16	Boomleeuwerik	B	90	82	-9		B	1103	1129	2
	N	621	759	22		N	366	353	-4		N	4038	4437	10
Nijlgans	A	122	126	3	Veldleeuwerik	A	978	915	-6	Goudhaan	T	338	436	29
	N	120	135	13		N	1594	1447	-9	Vuurgoudhaan	T	124	140	13
Bergeend	A	305	301	-1	Boerenwaluw	T	343	376	9	Gr. Vliegenvanger	A	57	58	2
	N	518	474	-8	Boompieper	A	256	313	22		B	73	79	8
Krakeend	A	297	336	13		B	774	773	-0	Bnt Vliegenvanger	T	709	669	-6
	N	320	358	12		N	1395	1489	7	Baardman	T	152	209	38
Wintertaling	T	249	332	33	Graspieper	A	992	976	-2	Staartmees	A	56	64	14
Wilde Eend	A	1561	1860	19		N	1496	1535	3		B	141	121	-14
	B	303	353	17	Gele Kwikstaart	A	1062	1078	2		N	139	151	9
	N	1511	1876	24		N	167	158	-5	Glanskop	B	260	237	-9
Zomertaling	T	148	184	24	Witte Kwikstaart	A	224	190	-15	Matkop	A	75	61	-19
Slobeend	A	425	448	5		N	182	182	0		B	148	143	-3
	N	295	355	20	Winterkoning	A	532	650	22		N	95	89	-6
Tafeleend	T	268	285	6		B	1281	1589	24	Kuifmees	T	196	202	3
Kuifeend	A	441	458	4		N	1308	1778	36	Zwarte Mees	T	217	206	-5
	N	704	844	20		S	110	135	23	Pimpelmees	A	247	260	5
Br Kiekendief	T	130	125	-4	Heggenmus	A	298	286	-4		B	833	838	1
Havik	A	66	76	15		B	275	254	-8		N	498	505	1
	B	70	77	10		N	1256	1223	-3		S	231	226	-2
Sperwer	A	107	115	7		S	166	160	-4	Koolmees	A	493	484	-2
	B	68	65	-4	Roodborst	A	231	268	16		B	1305	1227	-6
Buizerd	A	305	320	5		B	1330	1598	20		N	971	919	-5
	B	146	159	9		N	524	642	23		S	354	345	-3
	N	107	104	-3		S	64	83	30	Boomklever	B	314	350	11
Torenvalk	T	343	340	-1	Nachtegaal	A	88	106	20		A	106	106	0
Boomvalk	T	88	76	-14		B	86	70	-19		B	452	460	2
Patrijs	T	352	291	-17		N	964	974	1		N	106	116	9
Kwartel	T	213	149	-30	Blauwborst	N	628	664	6	Wielewaal	A	92	69	-25
Fazant	A	323	308	-5	Zwrte Roodstaart	T	277	232	-16		B	83	79	-5
	B	142	128	-10	Gekr. Roodstaart	A	111	115	4		N	67	68	2
	N	468	362	-23		B	545	462	-15	Gaai	A	54	53	-2
Waterral	T	285	331	16		N	607	505	-17		B	242	247	2
Waterhoen	A	151	173	15	Paapje	T	109	65	-40		N	177	213	20
	N	180	252	40	Roodborsttapuit	A	207	194	-6	Ekster	A	87	76	-13
Meerkoet	A	957	1042	9		B	74	58	-22		B	87	66	-24
	B	180	178	-1		N	720	664	-8		N	319	365	14
	N	1190	1297	9	Tapuit	T	224	183	-18		A	115	132	15
Scholekster	A	1291	1246	-3	Merel	A	810	874	8		B	370	463	25
	N	1862	1954	5		B	1403	1505	7		N	470	408	-13
Kleine Plevier	T	133	130	-2		N	989	1187	20	Zwarte Kraai	A	231	240	4
Kievit	A	2858	3010	5		S	910	892	-2		B	198	194	-2
	N	650	628	-3	Zanglijster	A	149	163	9		N	319	368	15
Watersnip	T	111	99	-11		B	429	473	10	Spreeuw	A	358	348	-3
Houtsnip	T	80	78	-3		N	191	241	26		B	398	376	-6
Grutto	A	1735	1666	-4	Grote Lijster	A	126	115	-9		N	200	215	8
	N	340	219	-36		B	191	184	-4		S	380	360	-5
Wulp	A	196	186	-5		N	107	104	-3	Huismus	A	290	288	-1
	N	172	128	-26	Sprinkhaanzanger	N	417	381	-9		N	126	113	-10
Tureluur	A	839	829	-1	Snor	T	99	115	16		S	1153	1180	2
	N	482	436	-10	Rietzanger	A	279	330	18	Ringmus	A	191	155	-19
Holenduif	A	103	112	9		N	1631	1537	-6		N	69	61	-12
	B	196	180	-8	Bosrietzanger	A	800	683	-15	Vink	A	506	512	1
	N	151	136	-10		N	660	561	-15		B	1454	1480	2
Houtduif	A	555	569	3	Kleine Karekiet	A	550	581	6		N	598	646	8
	B	805	875	9		B	193	170	-12		S	253	240	-5
	N	879	881	0		N	2244	2440	9	Groenling	A	122	132	8
	S	274	298	9	Spotvogel	T	123	126	2		B	113	103	-9
Turkse Tortel	A	564	520	-8	Braamsluiper	T	377	398	5		S	140	136	-3
	S	277	226	-18	Grasmus	A	1721	1852	8	Putter	T	198	204	3
Zomertortel	A	152	116	-24		B	217	223	3	Kneu	A	382	376	-2
	B	197	200	2		N	2342	2373	1		N	959	916	-4
	N	124	116	-6	Tuinfluit	A	477	512	7	Goudvink	B	210	204	-3
Koekoek	A	65	64	-2		B	435	367	-16		N	80	96	20
	N	256	226	-12		N	565	543	-4	Appelvink	T	355	305	-14
Steenuil	T	156	139	-11	Zwartkop	A	398	397	-0		A	566	616	9
Bosuil	T	115	136	18		B	849	877	3		B	404	375	-7
Ransuil	T	110	130	18		N	492	528	7		N	573	581	1
Groene Specht	B	93	95	2		S	87	90	3	Rietgors	A	405	474	17
	N	68	72	6	Fluiter	T	95	77	-19		N	1412	1447	2

name, bij andere lijkt het verlies van de laatste jaren nu gekeerd te zijn.

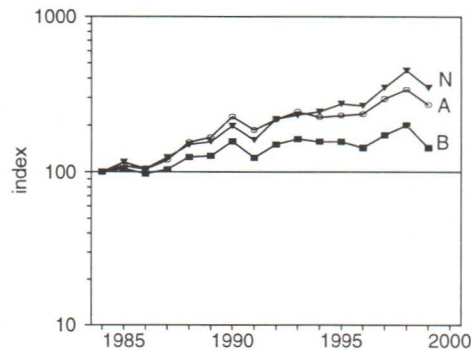
Dalers

De lijst van teruglopende soorten is divers van samenstelling. Er zitten Afrikatrekkers bij, maar ook soorten die in het Middellandse Zeegebied of Europa overwinteren of die standvogel zijn. De afname op alle fronten van de Tjiftjaf is opvallend (zie box). De eerste berichten uit 2000 lijken aan te sluiten bij 1999. Zou er wat met de Tjiftjaf aan de hand zijn? Afrikatrekkers die flink in de min zitten zijn Bosrietzanger, Fluiter, Tapuit en Paapje. De Bosrietzanger vertoonde in 1984-88 toename, vervolgens afname tot in 1991-92. Daarna steeg de populatie weer tot in 1996-98. Voor de Fluiter was het voor de zoveelste achtereenvolgende maal een slecht jaar; het indexcijfer voor 1999 is inmiddels op 37 beland. Hoewel 2000 een iets beter jaar lijkt te zijn geweest, is van een duidelijke opleving geen sprake. De Tapuit doet het ook al jaren niet best en menig heide- en duinterrein moet het inmiddels zonder deze soort stellen. Hier en daar kan landschapsverandering, zoals verruiging, worden aangewezen als boosdoener. In sommige terreinen lijkt het landschap echter nauwelijks veranderd, terwijl de Tapuit toch de plaat heeft gepoetst. Op grote delen van de Veluwe en in de duinen is het tegenwoordig tevergeefs zoeken naar broedende Tapuiten. Aan het Paapje zijn jaarlijkse populatieschommelingen niet vreemd, maar de afname van 40% liegt er niet om. Het jaar 1999 was binnen de BMP-reeks vanaf 1984 een absoluut dieptepunt (index 50). *Inside information* uit 2000 geeft echter hoop want de aantallen in Drenthe, de belangrijkste provincie voor deze soort, waren weer wat hoger dan in 1999.

De hoenderachtigen Fazant, Patrijs en Kwartel hadden in 1999 een beroerd jaar met afnames tot 30%! Bij de Patrijs lijkt er geen einde te komen aan de martelgang. Sinds de start van het BMP gaat het bergafwaarts. Omstreeks 1990 leek er even sprake van kentering, maar de laatste jaren paken weer zeer slecht uit. Vergeleken met de aanvang van het BMP is de landelijke populatie met zeker 60-70% afgenomen. De Fazant liep over de hele linie in aantal terug in 1999. De BMP-cijfers laten sinds 1984 een flinke afname zien in bos en natuurlijk terrein en een ongeveer stabiele stand in agrarisch gebied. De bijna spreekwoordelijke fluctuaties in het aantal Kwartels kwamen de laatste jaren

Tjiftjaf in mineur

In 1999 vielen de aantallen van de Tjiftjaf gevoelig terug. De afname in de BMP-plots ten opzichte van het voorgaande jaar bedroeg 23% (agrarisch gebied), 23% (natuurlijk terrein) en 28% (bos). Ringers op Constant Effort Sites-steden stelden zelfs een nog grotere afname vast (met 53%, wat betreft adulte vogels; Majoor 2000). Deze aderlating kwam onverwachts. Vanaf de start van het BMP in 1984 leek het de Tjiftjaf immers alleen maar voor de wind te gaan. In de drie onderscheiden landschapstypen namen de aantallen tot en met 1998 toe, het meest in natuurlijk gebied (duinen, heide), het minst in bos. De enige uitzondering werd gevormd door 1991, toen een tijdelijke inzinking werd geregistreerd; deze varieerde van 28% (agrarisch gebied) tot 19% (natuurlijk terrein) en 21% (bos). Een jaar later was de stand weer op het oude peil.

Indexen van de Tjiftjaf in natuurlijk terrein (N), agrarisch gebied (A) en bos (B) over de periode 1984-99. Let op: logaritmische schaal.

In Groot-Brittannië, waar broedvogeltrends al vanaf begin jaren zestig zijn vastgelegd via de Common Birds Census, zijn opvallende fluctuaties bij de Tjiftjaf al vaker opgemerkt. De populatie vertoonde er eind jaren zestig een sterke groei, die begin jaren zeventig werd omgebogen in een geleidelijke afname. Tijdens het dieptepunt rond 1976 waren de aantallen met 60-70% teruggevallen ten opzichte van de piek rond 1970. Na een aantal jaren met een kwakkelende stand, en een mogelijk nieuw dieptepunt in 1984, begonnen de aantallen weer toe te nemen (Marchant *et al.* 1990). Door de Britten wordt verondersteld dat droogte in de Sahel, het meest zuidelijke deel van het overwinteringsgebied, de boosdoener is bij inzinkingen van de populatie. Deze verklaring is echter niet geheel sluitend. Zo is het opvallend dat extreme droogte in de Sahel in 1968/69, die resulteerde in de beroemde *crash* van Grasmussen in heel West-Europa, niet leidde tot enige afname bij Britse Tjiftjaffen. Ook de droogte rond 1973 werd niet onmiddellijk gevolgd door afname. Van de andere kant is het wel opvallend dat de toename van de Tjiftjaf vanaf 1984 (zowel in Groot-Brittannië als Nederland) samenvalt met sterk verbeterde neerslagcijfers in de Sahel. De bij ons in 1991 geconstateerde tijdelijke inzinking valt samen met een droge voorafgaande winter in de Sahel. Dus toch een kern van waarheid?

Probleem hierbij is, dat niet bekend is waar onze Tjiftjaffen precies overwinteren. Dat er relatief veel wintermeldingen uit het Iberisch Schiereiland zijn, zegt op zich weinig. De kans op een terugmelding is hier immers veel hoger dan verder zuidelijk. Toch, waar de overwinteringsgebieden ook liggen, het is aannemelijk dat de problemen voor de Tjiftjaf in 1999 eerder daar zijn ontstaan dan in het broedgebied. In Nederland vertoonde het broedsucces in 1994-98 namelijk geen duidelijke ontwikkeling; het aan de inzinking voorafgaande jaar 1998 leverde een gemiddeld broedsucces op (Grutters 1999). Blijkbaar zijn de problemen pas ontstaan na het uitvliegen van de jongen, in theorie in eigen land, maar meer aannemelijk in de overwinteringsgebieden of onderweg.

Foto: A.C. Zwaga

- GRUTTERS M. 1999. Het nestkaartenproject: De berekening van het nestsucces van Nederlandse broedvogels. Stageverslag Universiteit Wageningen.
 MAJOOR F. 2000. Constant Effort Sites 1994-99. SOVON-Nieuws 13(2): 14-15.
 MARCHANT J.H., HUDSON R., CARTER S.P. & WHITTINGTON P. 1990. Population trends in British breeding birds. BTO, Tring.

goed naar voren. Was 1997 een zeer goed en 1998 een goed kwarteljaar, in 1999 was het aanzienlijk minder. Tot de categorie dalers behoren in 1999 ook Matkop, Zwarte Roodstaart, Appelvink, Turkse Tortel, Ringmus, Wulp, Grutto, Watersnip, Boomvalk en Steenuil. Op de eerste drie na zijn het geen onbekende soorten in deze categorie. De Steenuil heeft het op veel plekken moeilijk in Nederland, al zijn er regio's waar het nog goed boeren is. De Wulp scoorde vooral slecht op heide en in de duinen. De lage getallen van de Appelvink zijn relatief. In 1997 werden immers topaantallen vastgesteld, waarna zowel 1998 als 1999 weer wat modaler uitpaktten. De Matkop en ook de Zwarte Roodstaart zijn lastig in cijfers te vangen soorten. De laatste jaren lijkt er bij beide soorten sprake van een terugval en de cijfers van 1999 sluiten zich hierbij aan. De Zomertortel komen we al jarenlang tegen in de top van afnemers. Schrale troost is dat in 1999 in bos geen verdere afname werd geconstateerd; in agrarisch gebied was de afname van 24% even dramatisch als in de jaren ervoor. Tenslotte nog de Ekster die in bos met 24% afnam. Als bosvogel is het met de Ekster in Nederland zo goed als gedaan.

Middenmoot

Bij ongeveer de helft van de soorten waren de verschillen te gering om te kunnen spreken van toe- of afname. Typische vertegenwoordigers van deze middenmoot zijn in 1998-99: de meeste roofvogels, Scholekster, Kievit, Houtduif, alle spechtensoorten, Graspieper, Gele Kwikstaart, Kleine Karekiet, Grasmus, Zwartkop, Grauwe Vliegenvanger, Pimpel- en Kool-

Opnieuw topjaar voor Kwartelkoningen

Nog geen vijf jaar geleden hing het voorkomen van de Kwartelkoning in Nederland aan een zijden draad. Het aantal roepende mannetjes was gedaald tot enkele tientallen, en de soort leek op het punt te staan als reguliere broedvogel uit ons land te verdwijnen. Nederland zou daarmee wederom één van z'n karakteristieke broedvogels verliezen. Een influx in 1997 vormde een keerpunt in deze ontwikkeling. In dat jaar werden ruim 250 territoria vastgesteld en verscheen de soort op diverse plaatsen waar ze al lang niet meer was gehoord. Het vormde de opmaat voor een nog grotere influx in 1998. Vooral in het noordoosten van het land, in Groningen, Drenthe en Overijssel leidde dat tot spectaculaire aantallen. Landelijk ging het om 575 territoria, terwijl een voorzichtige schatting uitgaat van 600-650. Reeds toen werd de vraag gesteld of het hier om incidenten (Kwartelkoningen staan bekend vanwege hun erratische voorkomen), dan wel om een herstel van de populatie zou gaan. Hoewel nog veel te vroeg voor definitieve conclusies, lijkt het laatste op dit moment het meest voor de hand liggende scenario. Ook in 1999 (aantal vergelijkbaar met 1997) en nu in 2000 werden veel Kwartelkoningen gehoord.

Het afgelopen broedseizoen zal met dat van 1998 de boeken ingaan als het beste jaar in de afgelopen twee decennia. Op dit moment zijn al c. 430 territoria bekend, een aantal dat nog licht zal stijgen, omdat nog niet alle gevallen zijn doorgegeven. Concentraties bevonden zich in bekende gebieden als het Oldambt in Groningen (125) en -opnieuw- in Drenthe (50). Nog opmerkelijker was de situatie in het rivierengebied. Hier was sprake van een absoluut topjaar, want de c. 150 die werden gevonden in de uiterwaarden van IJssel, Rijn en Waal overtroffen ruimschoots de aantallen in 1998. Deels hangt dit samen met extra aandacht die er dit seizoen aan Kwartelkoningen werd geschonken. In navolging van het project "IJsselcrex" van Gerrit Gerritsen en Paul Voskamp, werd langs de rivieren op twee momenten, begin en eind juni, een simultane telling georganiseerd. Vervolgens werd met de roepplaatsen in de hand via de Dienst Landelijk Gebied (DLG) contact gezocht met de terreineigenaren om te proberen de maaidatum uit te stellen en zo de Kwartelkoningen een kans te geven met succes hun twee broedsels groot te brengen. Langs de IJssel heeft dit beleid in de afgelopen twee jaar ertoe geleid dat vrijwel alle Kwartelkoningen ongestoord konden broeden. Langs de Rijn en Waal bleek dat iets meer voeten in de aarde te hebben en kon in een aantal gevallen uitmaaien niet worden voorkomen.

Niettemin heeft alle extra aandacht voor Kwartelkoningen de soort hoog op de agenda gezet bij de diverse terreinbeherende instanties. Voor volgend jaar is in samenwerking met Vogelbescherming Nederland een plan in de maak om op landelijke schaal aandacht te gaan besteden aan het uitmaaien van Kwartelkoningen. De soort bevindt zich traditioneel in een fuik. Bij aankomst in mei zijn het vooral de extensief beheerde graslanden die nog voldoende dekking bieden om in aanmerking te komen als territorium (cultuurgrasland is dan immers al lang en breed onder het mes geweest). Deze graslanden worden vaak op 15 juni gemaaid, precies midden in de eerste broedcyclus van de Kwartelkoning. Speciale beheersmaatregelen, gericht op het uitstellen van deze *deadline* vormen een belangrijke voorwaarde voor succesvol broeden. Het zou niet ondenkbeeldig zijn dat de extra aandacht die in de afgelopen jaren is besteed aan het beheer van Kwartelkoninggebieden mede heeft bijgedragen aan de positieve impuls die de populatie momenteel ondervindt.

Kees Koffijberg

Wulpen scoren slecht; vooral op heide en in de duinen (Tekening: Elwin van der Kolk)

mees, Boomkruiper, Spreeuw, Vink, Groenling, Kneu en Geelgors.

Verscheidene soorten laten sterk tegengestelde cijfers zien per landschapstype, zoals het geval is bij de Holenduif, Zomertortel, Nachtegaal, Rietzanger, Tuinfluiter, Staartmees, Ekster, Kauw en Goudvink. Op het eerste gezicht zijn de verschillen niet verklaarbaar en mogelijk deels bepaald door het toeval. Of het om structurele ontwikkelingen gaat, moet nog blijken.

Arend van Dijk